

Ona, Yamaná

Na rozmazanej, čiernobielej fotografii čupí mladá nahá žena s ovisnutými prsiami. Čupí s ňou malé dievčatko, takisto nahé. Za nimi je vidieť primitívnu zemľanku z navršných haluzí, les so snehovým popraškom.

Fotografia bola urobená v divokej, chladnej Ohňovej zemi. Na mieste, kde sa mieša argentínska *pampa*, bezbrehá step, s rozokľanými Andami, pomaly vstupujúcimi do oceánu. Žilo tu ľudské plemeno *Yamaná*; fotografia ich zachytáva takými, akí boli. Európske choroby a veľkochovatelia ovčích boli však rýchlejší, ako etnológovia, a tak o nich nevieme príliš veľa. Vieme, že oheň dokázali udržiavať, no už horšie to bolo s jeho zakladaním; že život trávili v kanoe, ktoré bolo okrem zbraní ich jediným majetkom, a v provizórnych útočiskách ako chatrč z obrázka. Boli vždy nahí, pretože permanentne mokrý odev v klimatických podmienkach Južnej Patagónie začína hniť nepríjemne rýchlo.

Ich severní susedia, plemeno zvané *Ona*, hoci oni sami sa nazývali *Sek'nam*, si vyrábali odev z kožušín mladých *guanaco*. Obe plemená si telo radi farbili monotónnymi pásmi, kvôli iniciačným rituálom, ale aj ako efektívny spôsob vyjadrenia svojich emocionálnych

stavov.

Čo nám *Ona* a *Yamaná* zanechali? Takmer nič. Boli to ľudia z doby kamennej; všetko, čo počas svojho života vyprodukovali, sa čoskoro rozpadlo, dnes by sme povedali, že boli ľahko recyklovateľní. V Ohňovej zemi žili posledných desaťtisíc rokov, zažili koniec doby ľadovej. Vtedy akosi obišli ľadovcovú bariéru, dnešnú Magellanovu úžinu. Zažili i veľkú potopu, keď voda z roztopených ľadovcov zdvihla hladinu morí. More ich odrezalo od

juhoamerickej pevniny a zadefinovalo ich nový životný priestor, práve vzniknutý ostrov zvaný *Tierra del Fuego*, Ohňová zem.

Boli to tí istí Ľudia, ktorých prítomnosť v roku 1520 zaregistroval Magallan pri objavovaní prieplyvu medzi Atlantikom a Pacifikom. Odvtedy až po 19. storočie sa v ich životoch zmenilo len málo. Aj preto dnes po nich nájdeme len kopčeky z kostí, mušlí a výkalov, ktoré sa tvorili pri ich zemľankách, keď odpad bezstarosne vyhadzovali von.

Za tých desaťtisíc rokov nestihli ani len vyrúbať stromy, nieto ešte roztaviť rudu a spútať svet nejakým zložitejším systémom abstraktných pojmov. Ani Ona, ani Yamaná nepoznali logiku kolektívneho prežitia, Ona žili vo voľných loveckých zoskupeniach a v tieni neustálych susedských bojov, Yamaná v niekoľkočlenných, izolovaných rodinných kruhoch. Neexistovala pre nich centrálna autorita, sila inegrujúceho ideologického systému. Dokázali len loviť, stavať provizórne príbytky a kanoe, presúvať sa po lesoch a morských ramenách hornatých, chladných ostrovov na konci sveta.

Ona a Yamaná sú dnes trochu zaujímaví pre turistický marketing Ohňovej zeme. Mali v sebe isté čaro, ktoré sa teraz dá ako-tak predat'. Je príjemné môcť povedať, že aj tento izolovaný kúsok sveta, sčasti nekonečná holá pláň a sčasti Ľadovcové hory, mal svojich romantických domorodcov pomaľovaných farebnými pásmi, svojich patagónskych Apačov.

Na fotografiách vidieť Ona pri love, so šípami a lukmi; nahých Yamaná čupiacich v ich typickom postoji; všetky generácie, obe pohlavia (samozrejme, fotografií dievčat som si kúpil najviac). Potom sú tu však ešte vyhnednuté obrázky tajomných postáv. Na tele majú hrubé, zvislé farebné pásy, prechádzajúce až ku dlhým kužeľovitým maskam na hlavách. Vyzerajú ako z

hororu, a podobajú sa aj na oných idiotov z Ku-Klux Klanu, ktorí si tváre ukrývajú pod biele špicaté plachty.

V skutočnosti je tu zachytený iniciačný rituál kmeňa Ona, ktorý sa nazýva *Haine*. Istá etnologička predstavuje ich masky a rituálne sfarbenie ako znovupotvrdzovanie dominancie patriarchátu. Funkcia hrôzostrašných masiek, v ktorých muži vyzrajú ako duchovia, je vystrašenie žien, zlomenie ich odporu. Podľa tejto interpretácie tak skupina opätovne prežíva mýtický príbeh prechodu vlády žien do rúk mužov; je zavedením a potvrdením ich poriadku ďalšou generáciou dospievajúcich chlapcov. Rituál má okrem mystických funkcií mladých chlapcov uviesť do zákonov sveta a morálnych hodnôt skupiny.

Náboženské predstavy Ona a Yamaná však dnes nie sú podstatné. Prečo? - z jednoduchého dôvodu; na tomto svete ich už niet. Je zbytočné sa tváriť, že vyhladenie nejakého etnika je na americkom kontinente čímsi výnimočným. Predsa však, pre našinca je nevšedné dozvedieť sa, ako ľahko sa zomiera v Ohňovej zemi.

Genocída tu začala veľmi neskoro, v čase, keď na ostatných miestach kontinentu už takmer skončila. V 80. rokoch 19. storočia vydáva Nietzsche svoju *Radostnú vedu*; na ostrov Ohňová zem ešte len prenikajú prví kolonizátori. Predtým tu žili len misionári, žijúci v izolácii a biede. Indiánov nechávali belosi väčšinou na pokoji. Ich vzájomné styky sa obmedzovali na strokotancov zo stoviek potopených lodí, ktoré končili svoju plavbu v týchto dravých a nebezpečných vodách.

Ak sa indiánom chcelo, nešťastníkom pomohli jedlom a strechou nad hlavou, až kým neprišla pomoc. Ak sa im nechcelo, alebo sa cítili ohrození, cudzincov nechali zomrieť, alebo ich sami rýchlo a efektívne zabili. Väčšinou sa im však chcelo: taká bola morálka ich skupiny, hodnoty, ktoré sa naučili pri

rituáloch Haine s pomaľovanými pásmi a maskami na hlavách. Verili, že treba pomáhať slabším, ctíť si ostatných a žiť skromne.

Boli to skutoční primitívi: na prelome storočí sa tu už zakladali vojenské posádky, ohradzovali farmy, v meste Ushuaia dokonca začali stavať karnú kolóniu. Z nákladných lodí pristávali stáda ovci. Veľa, veľa ovci. Oni však nič. Yamaná sa len bojzливо stiahli hlbšie do neobývaných, ťažko prístupných morských kanálov. Yamaná boli naštvaní kvôli miznúcim guanaco a rastúcim plotom, ale takisto nepomýšľali na nijaký odpor.

Miesto toho si z času na čas ulovili to škaredé, sprosté zviera, ktoré svoju pozíciu ohlasuje hlasným bečaním.

Ona ani Yamaná nepoznali pojem súkromného vlastníctva: nenapadlo ich žiadať belochov o odchod z *ich* územia, či o spravodlivú náhradu zaňho, ale, na druhej strane, ani o povolenie zabiť zviera kvôli večeri. Ak boli hladní, šli loviť. Ak stretli susedov a nastal problém, ktorá z dvoch skupín bude dnes večerať a ktorá nie, bojovali do posledného muža v bratovražednej bitke. Ako mohli vedieť, že ovce im nepatria, že *patria* niekomu inému? Mäso patrí predsa tomu, kto zviera zabil. Bolo im čudné, že belosi prinášajú zvieratá, miesto aby ich lovili, ale belosi robili mnoho zvláštnych vecí.

Takto sa začalo vyhladzovanie domorodcov v Ohňovej zemi. Bolo rovnako nevinné, ako budovanie plotov a pristávanie ovci. Nikomu sa to nezdalo byť čudné, len samotným indiánom. Nič zlé nerobili, práve naopak, a predsa, bieli na nich strieľali hneď, ako ich zazreli, skôr, ako sa vôbec dostali na dostrel šípov.

Indiáni boli škodná. V tom čase sa vo veľkom lovili tulene, a Yamaná z nich chceli tiež. Vo veľkom sa zakladali ovčie farmy, a Ona ohrozovali stáda. Našťastie, zabiť ich bolo ľahšie, ako vyhubiť doma potkany. V čase, keď prvá československá republika schvaľovala svoju demokratickú ústavu, v Ohňovej

zemi ste dostali za zabitie indiána peniaze. Nebolo to veľa, za zabitú mladú indiánku sa však aspoň platil dvojnásobok. Pre veľkochovateľov v tom nebola politika ani rasizmus, len čistý biznis. Platili každému, kto im pomáhal zbaviť sa pliahy, kynožiacej ovce.

Členka kmeňa opisuje incident, ktorý sa v jej skupine stal počas jej detstva. Do morského zálivu prichádza šesť bielych mužov, rozdelia sa na dve polovice; každá kontroluje jednu stranu zálivu. V podvečer sa objaví hŕstka, okolo dvadsať, domorodých žien a mládeže,

hľadajúcich mušle a ryby. Belosi spustia paľbu z opakovacích pušiek značky Winchester. Dostanú takmer všetkých. Takéto to bolo ľahké.

Indiáni si ešte desaťročia pamätajú ich vrahov: ich počet, národnosť, väčšinu mien. Akoby to čosi zmenilo, akoby ešte stále dúfali v svoju odvekú

vendettu. Ich vrahovia pochádzali z Anglicka, Škótska, z Falklandských ostrovov, z Chorvátska. Pamätajte!

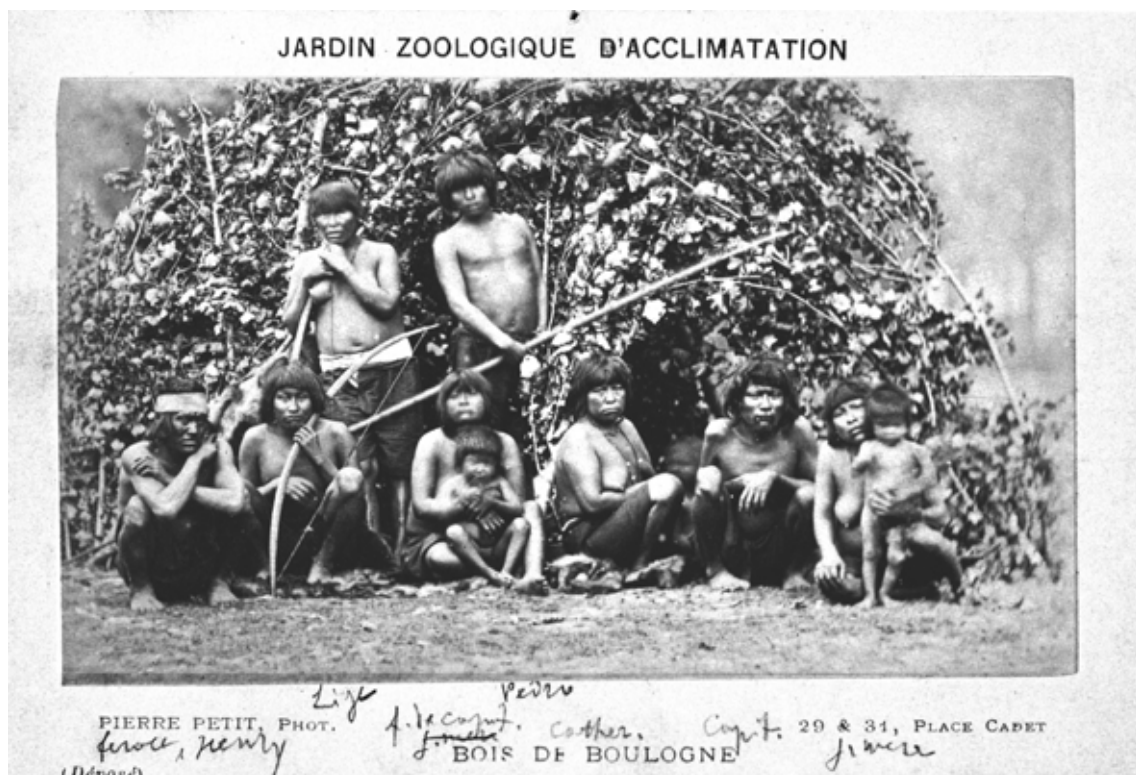

Indiáni teda od začiatku nemali nijakú šancu. Stačilo im vyloviť guanaco a tulene, počkať si ich, keď pôjdu na rybačku.

Ona a Yamaná začali miznúť hrôzostrašným tempom. Pre Ona jediné bezpečie poskytovali misie, kde pracovali bez nádeje na mzdu, ale aspoň ich nemohli strieľať. Ani tu sa však nevyhli záhube: európske choroby, najmä rubeola a kiahne, boli ešte rýchlejšie, ako strelné zbrane. Yamaná boli príliš primitívni, aby boli schopní prísť k misionárom a pracovať, ale choroby sa k nim dostali aj tak, a behom niekoľkých rokov boli na pokraji záhuby.

Oni sami pri chorobách vôbec nechápali, čo sa deje. Svoje hromadné úmrtia si nedokázali vysvetliť, boli pre nich až do konca záhadou. Nikomu nestáli za to, aby sa ich snažil liečiť. Dokonca aj misionári v nich väčšinou videli len lacnú pracovnú silu potom, ako ich obrátili na vieru a prinútili obliecť si šaty a nohavice.

Ona a Yamaná to teda nikdy nikam nedotiahli. Zopár z nich sa naučilo čítať a písať, vrcholom ich kariéry bola celoživotná práca robotníka na ovčej farme. S dávkou irónie by som povedal, že najviac dosiahlo oných desať Yamaná, ktorých v druhej polovici 19. storočia z brehov Ohňovej zeme uniesli Francúzi až do Paríža. Ukazovali ich tam na prebiehajúcej svetovej výstave ako medzičlánok medzi opicou a zvierat'om a aspoň takto sa stali slávnymi.

A tak sme teda tu: 70. roky 20. storočia, jediný film o jedinej členke Ona. Má nejakých sedemdesiat rokov, je aj posledná. Film natočila etnologička, od ktorej pochádza interpretácia iniciačného rituálu Hain. Posledná Ona bola šamankou. Ešte aj teraz, keď ju počúva už len jediná etnologička, ochotne vymenuje voje schopnosti. Prilákanie veľryby na plytčinu; jazda na chrbte veľryby. Zhováranie sa so zvieratami, ovplyvňovanie počasia, liečba chorých a prekliatie zdravých. Atakďalej. Žena si dnes už len vyrezáva z dreva postavičky zvierat. Napriek tomu, a vo filme to vidieť, dokáže sa priblížiť k divokým guanaco na vzdialenosť ruky. Inak plaché lamovité zvieratá sa jej pokojne nechajú pohladkať a ďalej si prežúvajú trávu.

Posledná Ona je dnes dávno mŕtva. Už vtedy, v sedemdesiatych rokoch, videla z iného sveta oveľa viac, než z toho nášho. Videla stále lesy plné zveri, patagónske pumy a svoj kmeň, kočujúci z miesta na miesto. Aj keď sedela vo svojej hnilej, rozpadávajúcej sa chatrči na predmestí *Rio Grande*, svojimi očami hľadela na onú krásnu ženu, ktorou kedysi bola. Existuje jej fotografia z mladosti a kdesi sa mi ju podarilo získať. Sú na nej tri ženy, ona stojí v strede: tri príťažlivé indiánky s nahými prsiami a bielymi bodkovanými pásmi, nakreslenými na tele.

Stará žena sa pozerá na svoju fotku a vidí za ňou chladné pobrežie, zasnežený les. Popri brehu pomaly pláva kanoe. V loďke je muž, dve ženy, niekoľko detí a psov. Priamo v kanoe horí ohnisko. Vietor priháňa z obzoru ťažké mraky a začína pršať.

Charles Darwin raz vraj o týchto ľuďoch povedal, že sú len podstupňom ľudskej rasy. Nech boli kýmkoľvek, dnes sa archeológom podarilo dokázať, že so svojim primitívnym spôsobom života boli schopní obývať v Ohňovej zemi miesta, ktoré sme až doteraz považovali za neobývateľné. Je to

výnimočná ukážka toho, že nejaký zaostalejší typ interakcie s prostredím sa napokon ukáže byť efektívnejší pre prežitie.

Keď dnes cestujem Ohňovou zemou, či už autobusom, cez chladné pláne, alebo loďou, okolo hornatých ostrovov, morskými ramenami so zalesnenými brehmi, všimam si, prechádzam pustatinou bez ľudí. Belosi tu príliš nechceli bývať, hľadali len zlato a pastviská pre ovce. Indiáni žili aj tam, kde dnes už nežije nikto, kde vládne len ticho alebo svišťanie vetra. Len mne stále znie v ušiach monotónna báseň poslednej Ona, šamanky hovoriacej jazykom mŕtveho národa. Báseň, a zároveň kliatba: Tá, ktorá jazdí na chrbte veľryby, tá, ktorá sľubuje krvavú pomstu a strašnú smrť každému, kto sa jej postaví do cesty.

